

EMPATIJA V STROKOVNI IN RAZISKOVALNI PRAKSI

Maša Vidmar, Ana Kozina, Manja Veldin, Ana Mlekuž in Tina Vršnik Perše

Empatijo in druga z empatijo povezana vedenja (npr. simpatija, ang. *sympathy*) uvrščamo v široko področje socialnih in čustvenih kompetenc, kamor sodijo na primer tudi čustvena inteligentnost in medosebne spretnosti. Severnoameriško združenje CASEL (*Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning*) loči pet dimenzij socialnega in čustvenega učenja oziroma kompetenc pri učencih, ki veljajo tudi pri učiteljih:

- samozavedanje
- samouravnavanje
- socialno zavedanje
- odnosne spretnosti in
- odgovornost sprejemanje odločitev

Samozavedanje zajema poznavanje lastnih čustev in občutkov, realistično oceno lastnih sposobnosti in spretnosti ter samozavest. Nanaša se na primer na samozavedanje učitelja, ob katerih vedenjih učencev se počuti neprijetno, nelagodno (npr. je to ob učencih, ki so izrazito aktivni, ali morda ob učencih, ki so izrazito pasivni); samozavedanje se nanaša tudi na zavedanje svojih trenutnih občutkov in čustev – npr. utrujenost, jeza, napetosti v telesu, dihanje).

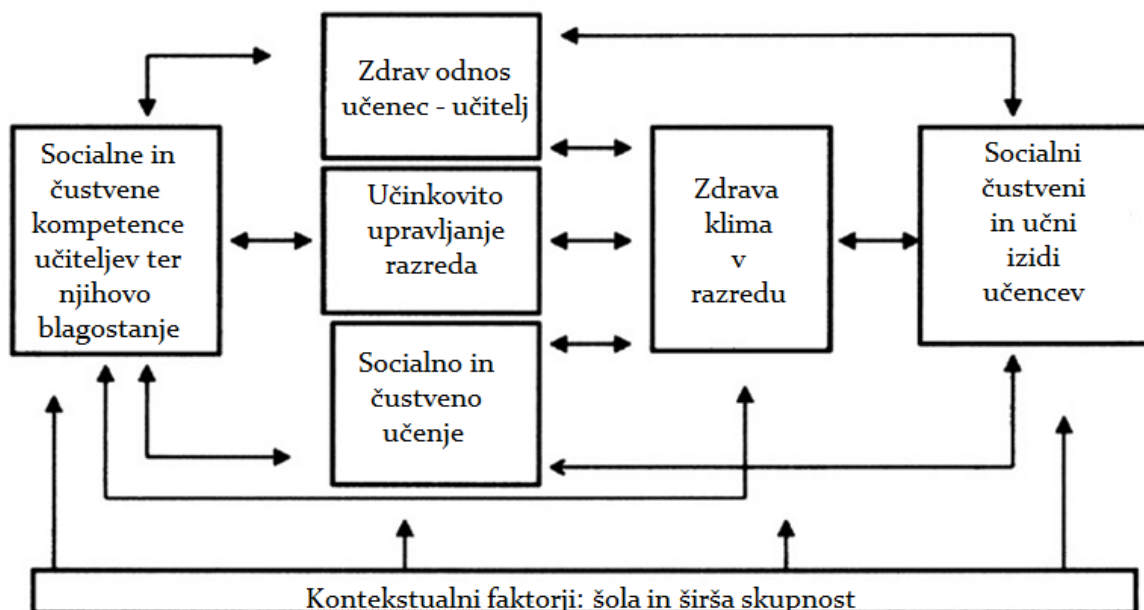
Samouravnavanje zajema uravnavanje lastnih čustev, tako da ta čustva spodbujajo dejavnosti in gradijo sposobnost odložitve nagrade zaradi sledenja ciljem ter vztrajnost kljub neuspehu, zastoju ali nazadovanju. Nanaša se na primer na zmožnost nadzor impulzov in uravnavanje čustev, misli, vedenj, samomotivacijo in disciplino, obvladovanje stresa.

Socialno zavedanje zajema zaznavo čustev in občutij drugih, sposobnost prevzemanja perspektive drugih ter pozitiven odnos in dejavno vključenost v različnih skupinah. Nanaša se na sprejemanje in pozitivno vrednotenje raznolikosti, zavzemanje perspektive drugega, **empatija**, spoštovanje drugih, prepoznavanje in pozitivno vrednotenje virov znotraj družine, šole, skupnosti.

Odnosne spretnosti zajemajo učinkovito upravljanje z odnosi in čustvi, ki se med tem porajajo; nudi predispozicijo tako za samo vzpostavljanje kakor za ohranjanje dobrih odnosov, ki temeljijo na sodelovanju; posamezniki se uprejo ob neprimernih socialnih pritiskih, uporabljajo pogajanja kot sredstva razreševanja konfliktov ter pridobijo pomoč, ko je to potrebno. Nanašajo se vzpostavljanje in ohranjanje pozitivnih in stabilnih odnosov, komunikacijske kompetence, socialna vključenost, sodelovalnost, obvladovanje konfliktov.

Odgovorno sprejemanje odločitev zajema pravilno oceno tveganja, sprejemanje odločitev na podlagi upoštevanja vseh pomembnih dejavnikov in najverjetnejših posledic različnih dejanj, spoštovanje drugih ter prevzemanje osebne odgovornosti za lastne odločitve. Nanaša se na prepoznavanje in reševanje problemov, sprejemanje konstruktivnih in spoštljivih odločitev v zvezi z lastnim vedenjem in socialnimi interakcijami glede na osebno, moralno in etično odgovornost.

Ameriška raziskovalca Jennings in Greenberg sta na podlagi pregleda številnih raziskav predlagala teoretski model, ki pojasnjuje povezavo med socialnimi in čustvenimi kompetencami učiteljev in izidi na ravni razreda in učencev. Učiteljeve socialne in čustvene kompetence imajo vpliv na učence na vsaj tri načine (glej sliko spodaj): (1) učiteljeve kompetence vplivajo na kakovost odnosa učitelj-učenec, (2) učitelj služi kot vzor (model) socialnih in čustvenih kompetenc za učence in (3) učiteljeve socialne in čustvene kompetence vplivajo na razred in vodenje. Vsi ti dejavniki skupaj ustvarjajo zdravo razredno klimo, ki spodbuja socialne, čustvene in učne dosežke učencev.

V zadnjih letih je v znanstveni, strokovni in tudi splošni javnosti zaznati povečano zanimanje za razvijanje socialnih in čustvenih kompetenc otrok in učencev, ki naj bi bile po eni strani cilj vzgojno-izobraževalnega procesa same po sebi, še bolj pogosto pa se poudarja njihova vloga za doseganje boljših učnih rezultatov v šoli. V tujini pa tudi pri nas obstaja raznoliko število programov, ki so namenjeni prav razvijanju socialnih in čustvenih kompetenc otrok in učencev.

Različni raziskovalci so pokazali, da so pravzaprav **učiteljeve lastne socialne in čustvene kompetentnosti tiste, ki so ključne za razvoj socialne in čustvene kompetentnosti pri učencih, za odnose učitelj-učenec, učenčev učnje in razvoj na splošno**. Poleg tega so socialne in čustvene kompetence strokovnih delavcev izjemno **pomembne tudi za njihovo lastno blagostanje ter varovanje pred stresom in izgorelostjo**.

Obstaja majhno, a vse večje število intervencij/programov, zasnovanih zato, da podpirajo socialne in čustvene kompetence učiteljev in učencev (RULER, MTP, CARE, SMART), ki praviloma izvirajo iz ZDA, so visoko strukturirani in standardizirani (npr. točno določene teme in gradiva).

Čeprav so ti programi obetavni in so raziskovalci že pokazali njihov učinek na socialne in čustvene kompetence učiteljev ter učinek na izide pri učencih, raziskovalci ugotavljajo tudi, da morajo biti programi oziroma usposabljanja zasnovani tako, da socialne in čustvene kompetence postanejo del **vsakodnevnih** interakcij v šoli za vse – učence, učitelje, drugo pedagoško in administrativno osebje. To pomeni, da se morajo te kompetence razvijati v vsakodnevnih situacijah v razredu/šoli (ne le znotraj za to namenjenih ur), ko prihaja do čustvenih in socialnih izzivov ter drugih priložnosti za poučevanje. Če želijo učitelji in šole to doseči, se morajo tudi sami korenito spremeniti (preobraziti) do točke, kjer socialne in čustvene kompetence ne predstavljajo več programa ali vsebine, ki je potrebno izvesti, temveč nov način bivanja.

Tudi OECD je v svojem poročilu *Skills Studies Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills* ugotovil, da veliko držav že priznava socialne in čustvene kompetentnosti učencev kot pomembno področje, ki naj bi ga šola razvijala; kljub temu malo izobraževalnih sistemov učiteljem nudi smernice, kako to doseči. Posledično je oblikovanje začetnega in

nadaljnega izobraževanja učiteljev (stalni profesionalni razvoj), ki bi najbolj pripravila učitelje na to, postala pomembna tema pri političnih odločevalcih, izobraževalcih učiteljev, učiteljih in javnosti na splošno.

Odziv na opisane omejitve na področju socialnih in čustvenih kompetenc predstavljata dva projekta, ki ju predstavljamo v prispevku. Oba se osredinjata na razvijanje socialnih in čustvenih kompetenc v pedagoškem kontekstu, med drugim tudi na razvoj odnosne kompetentnosti in empatije. Prvi je danski razvojni projekt *Odnosna kompetentnost* (2012-2016), ki ga je zasnovala in izpeljala široka skupina zainteresiranih strani, upoštevajoč tako raziskovalno delo kakor tudi potrebo po razvoju odnosne kompetentnosti v šolah in v procesu izobraževanja učiteljev. Drugi je evropski projekt *Roka v roki* (*Hand in Hand*, 2017-2020, <http://handinhand.si/>), katerega nosilec je Pedagoški inštitut.

Projekt Odnosna kompetentnost (2012-2016)

V tem projektu so sodelovali deležniki z različnih ravni in perspektiv (tj. študenti pedagoške smeri, profesorji pedagoške fakultete, zaposleni učitelji, učenci, strokovnjaki iz nevladnih organizacij). Cilj projekta je bil razvijanje odnosne kompetentnosti pri udeležencih z različnih ravni izobraževalnega sistema (vključno s čuječnostjo in empatijo). Vključeni so bili: (1) profesorji na pedagoški fakulteti; (2) študentje pedagoških smeri; in (3) učitelji na delovnem mestu in drugi strokovni delavci v šolah. Usposabljanje oziroma izobraževanje je potekalo tekom štirih let in je bilo namenjeno osebnemu razvoju udeležencev, kar je zagotavljalo boljšo integracijo in internalizacijo znanj. Poleg tega je dejstvo, da so bili v usposabljanje vključeni ne le študenti, temveč tudi njihovi profesorji na fakulteti, in učitelji, ki so delali s študenti v šolah, izboljšalo možnosti za trajnejši učinek projekta.

Rezultati projekta so pokazali, da je odnosno kompetentnost pri bodočih učiteljih (študentih), njihovih profesorjih kot tudi učiteljih, ki že delajo v praksi, **mogoče razvijati, vendar gre za dolgoročen proces**. Udeleženci so poročali, da so se lažje oddaljili od vloge učitelje in se tako **bolj zavedali učencev, njihovih reakcij in izkušenj ter jih vključevali v poučevanje**. Večjo pozornost pa so namenili tudi **svojim lastnim reakcijam in pristopom ter jih prepoznali kot ključne dejavnike v poučevanju**. Udeleženci so se naučili učinkovito voditi učence v razredu z različnimi telesnimi in "notranjimi" vajami (tj. vodena vizualizacija, meditacija). Končni rezultati projekta so pokazali, da so udeleženci prepoznali pomembnost odnosov in konkretnih orodij in pristopov za razvoj teh odnosov s študenti, pa tudi vlogo stalne refleksije, čeprav so tako imenovane "notranje" vaje za nekatere udeležence predstavljale izzive .

Projekt Roka v roki (2017-2020)

Področji socialnih in čustvenih kompetenc, ki smo jih prepletli tudi z medkulturnimi kompetencami, na Pedagoškem inštitutu združujemo v Erasmus+ K3 projektu: *ROKA v ROKI: socialne in čustvene kompetence za nediskriminatorno in vključujočo skupnost (celostni pristop)*. V projektu bomo na Pedagoškem inštitutu, v sodelovanju s tujimi partnerji, razvili program za spodbujanje socialnih, čustvenih in medkulturnih kompetenc, tako za učence kot tudi za strokovne delavce šole. Cilj projekta je prenos programa na sistemsko raven. Učinkovitost programa bomo empirično preverili v mednarodnem prostoru, program pa bo kasneje prosto dostopen za uporabo.

Program ROKA v ROKI bo preizkušen s **kvazi-eksperimentalnim raziskovalnim načrtom s kontrolno skupino v štirih državah konzorcija: Slovenija, Hrvaška, Švedska, Nemčija**. V

vseh eksperimentalnih pogojih bomo pred vpeljavo programa ROKA v ROKI izmerili socialne, čustvene in medkulturne spretnosti ter po vpeljavi programa še dvakrat (enkrat takoj po in spet šest mesecev po).

Pomembni rezultati projekta, ki bi jih posebej izpostavili, so:

- pregledni katalogi obstoječih merskih pripomočkov in programov s področja čustvenih, socialnih in medkulturnih kompetenc (na mednarodni in nacionalni ravni),
- veljavni in zanesljivi merski pripomočki za ocenjevanje SEM kompetenc učencev in strokovnih delavcev
- program ROKA v ROKI za razvijanje čustvenih, socialnih in medkulturnih kompetenc za učence osnovnih šol,
- program ROKA v ROKI za razvijanje čustvenih, socialnih in medkulturnih spretnosti za strokovne delavce šol in
- ROKA v ROKI priporočila za razvoj politik in praks.

V projektu poleg Pedagoškega inštituta, ki projekt vodi, sodelujejo še Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport (Slovenija), Inštitut za društvena istraživanja (Hrvaška), Mid Sweden University (Švedska), Technical University Munich (Nemčija), German Institute for International Educational Research (Nemčija), Via University College (Danska) in Network for Policy Experimentation NEPC. Izpostavili bi še, da v tem trenutku, kljub številnim prepoznanim pozitivnim izidom razvijanja čustvenih, socialnih in medkulturnih kompetenc, tako pri učencih kot strokovnih delavcih, tovrstne vsebine niso sistematično vpeljane v prostor vzgoje in izobraževanja. To vrzel bomo v naslednjih letih poskušali zapolniti z razvojem omenjenega programa ter njegovo mednarodno evalvacijo. Vodenje projekta je, tako za Pedagoški inštitutu kot za Slovenijo, priložnost za prevzemanje vodilnih vlog na področju razvoja socialnih, čustvenih in medkulturnih kompetenc ter njihove vloge v vzgoji in izobraževanju.

Katalogi obstoječih merskih pripomočkov in programov in dobrih praks v Evropi in v Sloveniji

Gre za pri večji rezultat, ki je nastal v projektu ROKA v ROKI. V sodelovanju s partnerji smo pripravili pregled obstoječih merskih pripomočkov in programov (na mednarodni in nacionalni ravni), ki naslavljajo socialne, čustvene in medkulturne kompetence učencev in strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju. Tako imenovani pristop od spodaj navzgor (nabor obstoječih pripomočkov, programov in dobrih praks) je pomemben ravno zato, da pridobimo vpogled v to, kaj se v nekem okolju že uporablja in kaj dokazano učinkuje.

V nadaljevanju se osredinjamo predvsem na kataloga programov. V obeh mednarodnih katalogih programov (za strokovne delavce in za učence) pregled izbranih programov temelji na sistematičnem pregledu strokovne literature. V Katalogu programov za učence je kratko opisanih 17 programov, ki se osredotočajo na socialne in čustvene kompetence (npr. programi Strong Kids

and Strong Teens, PATHS,...) in 9 programov, ki se osredinjajo na medkulturne kompetence (npr. programi DIEC, Improving Children's Attitudes Toward Refugees,...). V mednarodnem katalogu programov za strokovne delavce je zajetih in na kratko opisanih 35 programov, od tega se jih 29 osredinja na socialne in čustvene kompetence in 6 na medkulturne kompetence. Nacionalni katalog programov za učence vsebuje opise 26 najbolj relevantnih programov iz držav, ki sodelujejo v projektu ROKA v ROKI (Slovenija, Hrvaška, Nemčija, Švedska). Nacionalni katalog za strokovne delavce v vzgoji izobraževanju pa podobno vsebuje opise 29 programov socialnega, čustvenega in medkulturnega učenja.

Skozi pregled programov smo ugotovili, da izbrani programi v veliki večini ločeno obravnavajo socialne in čustvene ter medkulturne kompetence. Prav tako je večina izbranih programov namenjena izključno učencem, nekateri pa naslavljajo tudi učitelje in drugo strokovne delavce. Obseg izvajanja teh programov je zelo raznolik, v pregled so vključeni tako manjši projekti na ravni šole, kakor programi, ki se izvajajo na nacionalni ravni. V grobem, evalvacije programov kažejo pozitivne ali ničelne vplive na udeležence.

V katalogu so na kratko opisani tudi štirje programi, ki se izvajajo v Sloveniji – eden, ki je namenjen izključno učencem (Body COOLturen); eden, ki je namenjen izključno strokovnim delavcem v vzgoji in izobraževanju (Le z drugimi smo) ter dva, ki sta namenjena tako učencem kot strokovnim delavcem (Soočanje z izzivi medkulturnega sobivanja in Zdrava šola). Le-ti naslavljajo medkulturne kompetence, socialne kompetence in duševno zdravje. Pri iskanju programov (in podrobnosti o njih), ki naslavljajo socialne, čustvene in medkulturne kompetence, smo se poleg pregleda literature in spletnih strani institucij (ter njihovih projektov) obrnili tudi na strokovnjake, ki le-te izvajajo. Na podlagi zbranega lahko zaključimo, da **v Sloveniji obstajajo številni programi (oziroma projekti) za razvijanje socialnih, čustvenih in medkulturnih kompetenc**, ki se osredotočajo tako na učence kakor strokovne delavce. Kakor v drugih državah konzorcija, se tudi tu opazi, da dve izbrani področji (socialno in emocionalno na eni strani in medkulturno na drugi) nista povezani oziroma se jih večinoma obravnava ločeno. Prav tako ugotavljamo, da **projekti s sorodnimi vsebinami med seboj niso povezani in predvsem, da v veliki večini niso umeščeni v sistem.**

Tekoče delo na projektu

Trenutno poteka pilotno preverjanje merskih pripomočkov za merjenje socialnih, čustvenih in medkulturnih kompetenc, s katerimi bomo spremljali učinke programa, razvitega v okviru projekta.

Poleg tega tekoče delo obsega predvsem nadaljnji razvoj programa program ROKA v ROKI za razvijanje čustvenih, socialnih in medkulturnih kompetenc za učence osnovnih šol ter skladnega programa za strokovne delavce šol. Izvedba programov na šolah je načrtovana v drugi polovici leta 2018. Trenutno zbiramo vzorec šol, ki bodo sodelovale v projektu v enem izmed eksperimentalnih pogojev.

**Če ste kot šola zainteresirani za sodelovanje v projektu
ROKA v ROKI pišite na:**

info@handinhand.si